

סיומו של עידן מרקל - כך חולפת תהילת עולם

שמעון שטיין | 29 בספטמבר, 2021 | גיליון 1520

הבחירות שהתקיימו בגרמניה ב-26 בספטמבר הביאו לסיומן 16 שנות כהונה רצופה של הקנצלרית אנגלה מרקל. גישתה לניהול ענייני המדינה ולסוגיות בינלאומיות התאפיינה בשליטה בחומר, אמינות, הימנעות מהצהרות ומעשים שעשויים היו להקצין עמדות, ומאמץ להגיע לקונצנזוס רחב. ובצד זאת, היעדר אסטרטגיה כוללת וחזון, והימנעות מלקיחת סיכונים אלקטוראליים. וכך, מרקל תיזכר כמנהלת משברים ולא כמי שפתרה אותם. אשר ליחסה לישראל, הקנצלרית מרקל תיזכר בזכות הדגשת אחריות גרמניה לביטחון ישראל כחלק אינטגרלי "מתבונת המדינה" הגרמנית, תוך הדגשה שסוגיה זו אינה נתונה לדיון. הדימוי החיובי ביותר שזכתה לו מרקל בציבור הישראלי (לעומת הדימוי הבעייתי של ישראל בציבור הגרמני) מוסבר בין היתר בהימנעותה מביקורת פומבית, וכזו הייתה לה בעיקר ביחס למדיניות ההתנחלויות בגדה המערבית, שלדעתה אינה תורמת לאבטחת עתידה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

הבחירות שהתקיימו בגרמניה ב-26 בספטמבר הביאו לסיום 16 שנות כהונה רצופה של הקנצלרית אנגלה מרקל - הראשונה מבין הקנצלרים לסיים כהונה מרצון. החלטתה להשתלב בפוליטיקה מעולם המדע, ובהמשך עלייתה המטאורית, לא הייתה תוצאה של החלטה מודעת אלא פרי הנסיבות - סיום המלחמה הקרה ובעקבותיו איחוד שתי הגרמניות. כשנשאלה לגבי החלטתה זו, השיבה: "איני מאמינה שהייתי הופכת פוליטיקאית בקונטקסט של הפוליטיקה המערב גרמנית. במקרה כזה הייתי מורה או מתורגמנית. הרבה דברים קרו כל כך מהר ובאופן מפתיע...". בהיותה פרוטסטנטית ממזרח גרמניה, גרושה (בלי ילדים), במזרח לא ראו אותה כמייצגת וגם הציבור במערב לא אימץ אותה. אולם היא הצליחה להשתלב במפלגה נוצרית, שמרנית וגברית ולהגיע לפסגה (את קידומה היא חבה לקנצלר קוהל, שפרס עליה את חסותו, ולימים הייתה היא שתרמה לסיום דרכו הפוליטית).

שנות שלטונה עמדו בסימן שורת משברים בינלאומיים, אירופיים ופנים-גרמניים. ביניהם המשבר הפיננסי (2008), משבר האירו (2010), אסון פוקושימה, סיפוח חצי-האי קרים והפלישה הרוסית למזרח אוקראינה (2014), גלי הפליטים מהמזרח התיכון ומאפריקה לאירופה (2015), הברקזיט, המתיחות הטראנס-אטלנטית בזמן ממשל טראמפ, משבר האקלים, מגפת הקורונה והנסיגה האמריקאית מאפגניסטן.

את גישתה לניהול ענייני המדינה והאתגרים הבינלאומיים, שתוארה כ"מתודת מרקל", ניתן לאפיין בשליטה מרבית בחומר, סבלנות בשפע, אמינות, ויתור על הצהרות ומעשים שיכולים היו לתרום להקצנת עמדות, ומאמץ להגיע לקונצנזוס רחב ככל הניתן - גם במחיר תהליך קבלת החלטות איטי ומתיש. וכל זאת, כדי להשיג פשרות מעשיות, שיאפשרו אם לא לפתור משבר אזי להכילו ולחיות עמו. מאפיינים נוספים היו היעדר אסטרטגיה כוללת וחזון, מהלכים של צעדים מדודים, ולמעט מספר מקרים יוצאים מהכלל - הימנעות מנטילת סיכונים בהקשר התמיכה הציבורית במדיניותה. וכך, מרקל, שמדיניותה הייתה בעיקרה תגובתית ולא אקטיבית, תיזכר כמנהלת משברים ולא כמי שפתרה אותם. מהי אם כן מורשתה?

בקונטקסט הגרמני - בין הישגיה הבולטים היו: מודרניזציה וליברליזציה של מפלגתה השמרנית (למשל, אישור נישואים של בני זוג מאותו מין, אפשרות חופשת לידה לאבות, הנהגת שכר מינימום) שפתחו אותה בפני ציבורים חדשים. ובנוסף, סיום שירות החובה בצבא, כמו גם החלטה (חפזיה, בעקבות אסון פוקושימה) לסיים את השימוש באנרגיה גרעינית. וכן שגשוג כלכלי, צמצום מרשים באחוזי האבטלה וכן עליית משקלה של גרמניה במארג האירופי והבינלאומי. החלטה שנויה במחלוקת במיוחד ומוקד לביקורת, הן בגרמניה גופא והן באיחוד האירופי, ועם זאת תיזכר כמשמעותית ביותר בתקופת כהונתה, הייתה התרת כניסתם של מאות אלפי פליטים מהמזרח התיכון ומאפריקה (2015). ועם זאת, מרקל נמנעה מרפורמות מבניות חיוניות, האמורות לשמר את הישגי גרמניה: המעבר לעידן הדיגיטלי התעכב, לא בוצעו רפורמות חיוניות בתחום החינוך, לא חודשו תשתיות ובנוסף ניכרה עשייה לא מספקת בתחום האקלים - בין היתר נרשם עיכוב בהתאמת תעשיית הרכב (הקריטית לכלכלת גרמניה) לטכנולוגיות המתפתחות בעידן משבר האקלים.

עוד בזירה הפנים-גרמנית - כהונת מרקל עמדה בסימן פרגמנטציה של המפה הפוליטית, שמצאה ביטוי בירידת התמיכה במפלגות העם (הנוצרים דמוקרטים והסוציאל-דמוקרטים) ועליית כוחן של מפלגות קטנות וביניהן המפלגה הימנית פופוליסטית - מפלגת האלטרנטיבה לגרמניה (ש"חבה" את עלייתה למשבר האירו ולמדיניות מרקל בנושא הפליטים). עליית הימין והתחזקות הימין הרדיקלי מהווים מקור דאגה בהקשר ליציבות הפוליטית של גרמניה. האנטישמיות התגברה ומתופעת שוליים התפשטה גם למרכז המפה הפוליטית, בין היתר עקב ריבוי המהגרים ומבקשי המקלט. במסגרת המאמץ להתמודד עם התופעה מונה ממונה מטעם ממשלת גרמניה למאבק באנטישמיות וזאת בנוסף להקצאת משאבים ללימוד הנושא ולמאבק בו. מרקל עצמה הכירה בחובה להתמודד עם האנטישמיות, שאותה ראתה כסכנה לאושריות המשטר הדמוקרטי בגרמניה.

בקונטקסט האירופי - ללא התוויית אסטרטגיה לגבי תהליך האינטגרציה של האיחוד, מרקל ריכזה מאמצים, לפני ולאחר עזיבת בריטניה, בשימור המסגרת של 27 החברות - גם במחיר נכונות להתפשר על ערכי יסוד. על כך העידה הגישה הפשרנית כלפי פולין והונגריה. משבר האירו על רקע בעיית החוב היווני וכן משבר הפליטים חשפו את המחלוקות העמוקות

בשורות האיחוד, בין צפון לדרום ובין מזרח למערב, בעוד גרמניה, כמדינה המובילה באיחוד, כפתה את עמדתה למשל בהתניית סיוע ליוון ברפורמות דרקוניות והיעדר תאום עם יתר החברות לגבי פתיחת שערי גרמניה לפליטים. תפנית משמעותית בגישתה של מרקל הייתה החלטתה התקדימית לאפשר גיוס כספים והחזרת חובות משותפת, שסללה את הדרך להעברת תכנית השיקום הכלכלית של האיחוד שנועדה להתמודד עם נזקי מגפת הקורונה. ועם זאת, חילוקי דעות בין מרקל לנשיא צרפת עמנואל מקרון אשר למענה לאתגרי הפנים והחוץ שבפני האיחוד היו בין הסיבות שהחלישו אותו ותרמו לכך שלא מוצב כגורם בעל השפעה בתחרות הבין-מעצמתית.

בזירה הבינלאומית - ניהול היחסים עם ארצות הברית, סין ורוסיה זימן למרקל שורת אתגרים בעידן התחרות הבין-מעצמתית הגוברת. עם כניסתה לתפקיד, מרקל ירשה מערכת יחסים עכורה בין גרמניה (תחת הקנצלר שדרר) לארצות הברית (תחת נשיאות בוש הבן), שעמדה בסימן סירוב גרמניה להצטרף למערכה בעיראק. אמנם עלה בידה של מרקל, שהכירה בחשיבות היחסים עם ארצות הברית והשותפות הטראנס-אטלנטית כעוגנים חיוניים לביטחונם של גרמניה והאיחוד האירופי, לשפר את היחסים עם הנשיא ג'ורג' בוש ובהמשך עם הנשיא ברק אובמה. אלא שהמשבר שאליו נקלעו היחסים בתקופת הנשיא דונלד טראמפ העמיד בסימן שאלה את העקרונות והערכים שעליהם הושתתו היחסים. אמינותה של ארצות הברית כבעלת ברית נפגמה ומרקל גרסה שעל גרמניה (והאיחוד) "לקחת אחריות על גורלה" (קביעה שיישומה רחוק מכלל ביצוע). מאמצי הנשיא ג'ו ביידן לשקם את היחסים והאמון, שנפגע שוב על רקע ההתנהלות האמריקאית ביחס לנסיגה מאפגניסטן, אמורים לייצר אווירה שתאפשר לגרמניה (ולאיחוד) ולארצות הברית לדון בחילוקי הדעות בנושאי סחר ובמדיניות כלפי סין, בניסיון להגיע לפתרונות מוסכמים.

הכרה במרכזיות השוק הסיני לכלכלת גרמניה ולהמשך שגשוגה היה השיקול שהנחה את מדיניות מרקל כלפי סין. בניגוד לגישת ארצות הברית, שרואה בסין איום גם בעת הנוכחית בזמן ממשל ביידן, מרקל ביקשה ליצור דו-שיח עם ההנהגה הסינית ולצד התחרות היא פעלה להעמקת שיתוף הפעולה עם סין. אלא שמאמצייה להביא לחתימת הסכם השקעות בין האיחוד לסין נכשלו על רקע מדיניות סין ביחס להונג קונג, למיעוט האויגורי ולסוגיית ים סין הדרומי, ובעקבות זאת התנגדות לחתימה מצד הפרלמנט האירופי.

יחסיה גרמניה-רוסיה עמדו בתקופת מרקל בסימן ניהול רצף משברים, החל מסיפוח חצי-האי קרים ועבור ברציחות של מתנגדי משטר על אדמת גרמניה, פגיעה במתנגדי משטר פוטין, וכלה במאמץ רוסי נמשך לערער מוסדות שלטון, דוגמת מתקפת סייבר על הבונדסטאג, ואת הסדר הדמוקרטי בכלל. תשובתה של מרקל לתוקפנות הרוסית הייתה הטלת סנקציות מצד גרמניה ובמסגרת האיחוד במקביל להמשך הדיאלוג עם רוסיה, שהינו בבחינת כורח גרמני לנוכח ההיסטוריה וגם הקשר הגיאוגרפי בין שתי המדינות. על נכונות מרקל להמשיך ולקדם את פרויקט העברת הגז מרוסיה לגרמניה (נורד סטרים 2) היא זכתה לביקורת הן מבית והן

מקרב חברות האיחוד, בגין מה שנתפס כהגדלת התלות בגז הרוסי ולפיכך כפגיעה באינטרסים אירופיים.

גרמניה וישראל - את הדימוי החיובי ביותר שזכתה לו מרקל בקרב הציבור הישראלי (לעומת הדימוי הבעייתי של ישראל בציבוריות הגרמנית) אפשר להסביר לא בתרומתה לחיזוק היחסים בלבד, אלא גם בהימנעותה מביקורת פומבית על מדיניות ישראל (וכזאת הייתה לה בעיקר לגבי מדיניות ההתנחלויות בגדה המערבית, שלדעתה אינה תורמת לאבטחת עתידה כמדינה יהודית ודמוקרטית) והקפדתה להשמיע את השגותיה בחדרים סגורים. במקביל, כמו למשל במהלך מבצע "שומר החומות", מרקל הביעה הבנה לצורך של ישראל בהגנה עצמית. זאת, תוך הבעת תקווה, מלווה אמנם בביקורת מרומזת, שמהלכים בהקשר זה ייעשו במידתיות. במחויבות הגרמנית לישראל ראתה מרקל, שמצידה התוודעה בשלב מאוחר בחייה לישראל ולהיסטוריה של העם היהודי, לא חובה אלא החלטה שקולה.

נקודות ראויות לציון בתקופתה: החלטתה לשגר כוח צבאי/ימי לחופי לבנון בזמן מלחמת לבנון השנייה (2006) בעקבות בקשת ראש הממשלה דאז אהוד אולמרט – החלטה ששברה טאבו שלפיו, מחשש להסלמה, גרמניה לא תשגר כוח צבאי לגבול ישראל; הגדרת אחריות גרמניה לביטחון ישראל כחלק אינטגרלי "מתבונת המדינה" הגרמנית, תוך הדגשה שביטחון ישראל אינו נתון למשא ומתן. מחויבות זו, שלא ניתנה על ידי איש מקודמיה, הוצהרה ב-2007 בעצרת האו"ם ושוב, שנה מאוחר יותר, בכנסת ישראל, בקונטקסט של מאמצי איראן להשיג יכולת גרעינית ואיומיה להשמיד את ישראל. עוד יוזכרו המשך הסיוע הגרמני לחיזוק יכולות ההרתעה של ישראל וגם מיסוד התייעצויות בין-ממשלתיות – צעד סמלי, שהביא לידי ביטוי את היחסים המיוחדים.

ימים יגידו האם מרקל תהיה ראויה להיזכר קנצלרית גדולה/היסטורית. כבר כעת ניתן לקבוע כי היא תיזכר כמנהלת משברים לא מעטים, אשר גם אם לא עלה בידה לפתור אותם, היא הצליחה באמצעות פשרות למנוע את החרפתם. כהונתה ארוכת השנים מוסברת בכך שהיא שיקפה את "רוח הזמן". בוחריה הזדהו עימה, היא הקרינה אמון והיעדר יומרות והתנשאות. "אתם מכירים אותי", הייתה אחת מסיסמאות הבחירות שלה. למעט בסוגיית הפליטים, מרקל נמנעה מלאתגר את הציבור הגרמני, שמצידו חש בנוח בסטטוס קוו שהתאפיין ברווחה כלכלית. כל אלה אפשרו לגרמניה להתמודד עם הנזקים הכלכליים והסוציאליים שגרמה מגפת הקורונה. עם זאת, לחובתה תיזקף העובדה שהיא לא הכינה את גרמניה לטרנספורמציה הרב-מערכתית, שיהיה עליה לעבור בשנים ובעשורים הקרובים על מנת לשמר את שגשוגה הכלכלי ורווחתה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט